

En intervjustudie om rättstolkning i domstol

av Gunilla Carstensen & Leif Dahlberg

Svenska är språket som ska talas i domstol i Sverige. Sedan 2013 måste domstolar använda sig av auktoriserade tolkar om en eller flera av parterna i ett mål inte talar svenska. I dagsläget råder det brist på auktoriserade tolkar, det finns enligt uppgift bara drygt 200 rättstolkare i Sverige. Att inte använda en specialutbildad tolk innebär stora risker för rättssäkerheten; om tolken inte är insatt i ämnet eller har bristfälliga kunskaper i juridisk terminologi är risken stor att tolkningen blir fel. I denna artikel av fil. dr Gunilla Carstensen¹ och professor Leif Dahlberg² presenteras en intervjustudie med domare, advokater och rättstolkare om hur villkoren för tolkning ser ut, vilka valideringsmetoder som finns och hur tolkning i domstol kan förbättras.

1. Inledning

Den här artikeln handlar om rättstolkning, dvs. tolkning i allmän domstol, och bygger på 29 semi-strukturerade intervjuer med domare, advokater och rättstolkare. Intervjuerna genomfördes huvudsakligen under 2015 vid tre olika domstolar i Mellansverige och handlade om villkoren för tolkning, metoder för validering av tolkning, vilken betydelse tolken tillskrivs som kulturell mellanhand och hur tolkning i domstol kan förbättras. Artikeln belyser några av de svårigheter och

¹ Gunilla Carstensen är fil. dr och universitetslektor i sociologi, Högskolan Dalarna.

² Leif Dahlberg är professor i kommunikation, Skolan för datavetenskap och kommunikation (CSC), Kungliga tekniska högskolan (KTH).

konflikter som ryms i tolkanvändning i domstol, utifrån de resultat som vår undersökning visar. Den senaste tiden har det i nyhetsmedier förekommit rapporter om svårigheter med att använda tolk i domstol, särskilt med tanke på hur möjligheterna ser ut för att avgöra kvaliteten på tolkningen. En nyligen genomförd studie vid Malmö högskola och Linnéuniversitetet visar att tolkning leder till sämre bemötande under förhandlingen.³ Vår intervjustudie visar att tolkarnas arbetsvillkor är ansträngande, att tolkanvändare som domare och advokater ofta saknar kunskap om tolkning och att domstolarna skiljer sig åt vad gäller hur pass medvetet man arbetar med att skapa goda villkor för tolkning.

I domstolar i Sverige ska enligt språklagen (2009:600) förhandlingar äga rum på det svenska språket. Det innebär att om det är ett mål där en eller flera av parterna eller ett vittne inte talar svenska, eller som inte behärskar det tillräckligt bra för att hantera en förhörsituation, behöver tolk anlitas. Det åligger domstolen att anskaffa en kvalificerad tolk.⁴ I samband med lagändringen 2013 skärptes kraven på kvaliteten på rättstolkningen på så sätt att domstolar ska använda auktoriserade rättstolkar.⁵ Men om det numera ställs högre krav på rättstolkningen råder det samtidigt brist på auktoriserade tolkar.⁶ Det finns i dagsläget uppskattningsvis 1 023 auktoriserade tolkar i Sverige varav 203 är rättstolkar.⁷ Enligt en genomgång av Mikael Parkvall talas det 150

³ Se Annika Staaf, *Förhandlingar i rätten och likhet inför lagen: En etnografisk studie av hur kultur, etnicitet, kön och ålder förhandlas under rättegångar som rör gatukriminalitet*, <http://www.mah.se/Forskning/Sok-pagaende-forskning/Forhandlingar-i-ratten-och-likhet-infor-lagen-En-etnografisk-studie-av-hur-kultur-etnicitet-kon-och-alder-forhandlas-under-rattegangar-som-ror-gatukriminalitet/>.

⁴ 5 kap. 6 § rättegångsbalken och i artikel 6.3 Europakonventionen.

⁵ Ett tidigare ”bör” i förvaltningslagen ändrades 2010 till ett *ska* dvs. alla myndigheter är därmed skyldiga att använda tolk, se Ingrid Fioretos, Kristina Gustafsson, Eva Norström, *Tolkade möten. Tolkningens betydelse för rättsäkerhet och integration* (Lund: Studentlitteratur 2014), s. 28 f. för en närmare beskrivning av lagstiftningen på området.

⁶ Det finns tre kompetensnivåer hos tolkar i Sverige: *icke auktoriserade tolkar* av varierande utbildningsgrad; *auktoriserade tolkar*, som har klarat det muntliga och skriftliga prov som Kammarkollegiet anordnar; *auktoriserade tolkar med bevis* om speciell kompetens som gjort ett särskilt prov och därmed erhållit kompetens som rättstolk och/eller sjukvårdstolk.

⁷ Auktoriserad tolk är en skyddad yrkestitel som utfärdas av Kammarkollegiet.

språk i Sverige, men det är endast möjligt att bli auktoriserad tolk i 39 av dessa språk.⁸ Att inte använda sig av en specialutbildad tolk innebär stora risker för rättssäkerheten.⁹ Är tolken inte insatt i ämnet eller har bristfälliga kunskaper i juridisk terminologi är risken stor att tolkningen blir fel.

En av Statskontoret nyligen genomförd kartläggning av hur tolkning används i domstol visar att det i Sverige sker mellan 2 000 och 3 000 tolkningar varje månad i domstol men att andelen auktoriserade tolkar är relativt låg: var tredje förhandling sker med icke-auktoriserade tolkar.¹⁰ Det kan noteras att domstolarna i dag inte själva för statistik över tolkanvändning och att det därför är svårt att få fram exakta uppgifter. I Statskontorets undersökning lyfts också fram att tillgången på auktoriserade tolkar skiljer sig mellan olika delar av landet vilket gör att ”alla rättsfall inte får likvärdiga förutsättningar”.¹¹ Det finns mycket som talar för att behovet av tolkanvändning kommer att öka inom offentliga myndigheter som domstol, polis och sjukvård med tanke på inflyttning av människor både från EU och utanför Europa, liksom andra former av migration.

Artikeln är disponerad enligt följande: först ges en översiktlig bild av vad tolkning är, därefter beskrivs normerna för tolkning följt av hur dessa tillämpas i praktiken utifrån vad som har kommit fram i de intervjuer vi har genomfört. Artikeln avslutas med en diskussion där olika dilemman identifieras och analyseras.

2. Perspektiv på tolkning

Tolkning är ett forskningsområde som särskilt har studerats inom språk och lingvistik med fokus på den verbala kommunikationen, huruvida tolkningen blir ’rätt’, dvs. överensstämmer med det som den tolkade säger. I rättssammanhang har fokus ofta legat på vilken roll tolken

⁸ Mikael Parkvall, *Sveriges språk – vem talar vad och var?* Stockholms universitet: Institutionen för lingvistik, 2000.

⁹ BRÅ 2008:4; Domstolsverket 2010:4.

¹⁰ Statskontoret, *Sju förslag för effektivare användning av tolkar i domstol* (Statskontoret, 2015:1).

¹¹ Statskontoret, *Sju förslag för effektivare användning av tolkar i domstol*, s. 7.

spelar i domstolsförhandlingen.¹² Från att betrakta tolkning som en relativt isolerad akt av informationsöverföring har tolkning alltmer börjat betraktas kontextuellt och relationellt: tolkning anses ingå i ett sammanhang omgärdat av normer och institutionella regler som får betydelse för villkoren för tolkning och som varande något som skapas och formas i relation mellan människor i specifika sammanhang. Den svenska forskaren Cecilia Wadensjö har haft en avgörande roll, både nationellt och internationellt, för utvecklingen av perspektivet att se tolkning som en interaktionsprocess. Enligt Wadensjö skapas tolkning i interaktion mellan människor och den tolkande processen är beroende av kompetensen hos alla de personer som ingår i interaktionen. Wadensjö skriver: "According to this model, meaning is conceptualized as co-constructed between speaker and hearer(s). Meanings can thus not be described entirely in terms of individuals' intentions."¹³ Budskapet eller meningen finns inte i en 'ren' otolkad form utan en rad faktorer spelar roll i de kommunikativa processerna.¹⁴ Tolkning är med andra ord en komplex process som ställer höga krav på alla inblandade men särskilt på tolken som måste förhålla sig till situationen på flera nivåer: hen måste begripa, värdera och tolka det som sägs men också värdera och tolka det som sägs mer implicit och

¹² Forskare som nämns internationellt i detta sammanhang är Susan Berk-Seligson, *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process* (Chicago: Chicago University Press, 2002), Sandra Beatriz Hale, *The Discourse of Court Interpreting: Discourse Practices of the Law, the Witness, and the Interpreter* (Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2004) och *Community Interpreting* (New York: Palgrave Macmillan, 2007); från Danmark kan nämnas Bente Jacobsens forskning om rättstolkning och rättstolkens roll i domstol ("The Community Interpreter: A Question of Role", *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* 42 (2009); "The Significance of Interpreting Modes for Question-Answer Dialogues in Court Interpreting", *Interpreting*, Vol. 14, No. 2 (2012).

¹³ Cecilia Wadensjö, "Dialogue Interpreting and the Distribution of Responsibility", *Hermes, Journal of Linguistics* 14 (1995), s. 114.

¹⁴ Cecilia Wadensjö, *Interpreting as interaction: on dialogue-interpreting in immigration hearings and medical encounters* (Diss. Linköping: Linköpings universitet 1992); Wadensjö, "Dialogue Interpreting and the Distribution of Responsibility"; Cecilia Wadensjö, *Kontakt genom tolk* (Stockholm: Dialogos, 1998).

mellan raderna.¹⁵ Detta perspektiv kallas ibland för 'den sociologiska vändningen' (the sociological turn) inom forskningsfältet om tolkning och översättning, med vilket man menar att kontexten, sammanhanget och hur individer förhåller sig till varandra har betydelse för vad tolkning är och hur tolkningen blir.¹⁶

Ett återkommande tema i forskningen är tolkens roll i tolksituationen. Hur ska tolken agera? Hur ska tolken tolka? Hur aktiv ska tolken vara? Ska tolken förklara kulturella skillnader som har betydelse för det som sägs eller ska tolken fungera som en 'översättningsmaskin'? En del forskare menar att tolken ska förhålla sig ansiktslöst i tolkningen och inte bryta in och förklara kulturella skillnader, medan andra forskare menar att tolken tvärtom bör förmedla känslor, språkliga uttryck och förklara eventuella kulturella skillnader. Det sistnämnda perspektivet tillskriver tolken rollen som en 'kulturell mellanhand' (cultural broker). Denna syn på tolken är dock inte accepterad inom professionen och av de institutionella regler som styr praxis.¹⁷

Ett annat spår i forskningen om tolkning är att analysera tolkning utifrån ett maktperspektiv. Inspirerade av Michel Foucault urskiljer Ian Mason och Wen Ren olika former av makt som aktualiseras i en tolksituation, å ena sidan institutionell makt och å andra sidan interaktionell makt eller mikromakt.¹⁸ Domstolens makt är institutionell som domaren utövar genom att hålla i förhandlingen, fördela ordet, beakta turtagning och inte minst fatta beslut. Tolken har en lösare koppling till domstolen, hen är inte anställd utan inhyrd; men på grund av att tolken är den enda personen i rummet som behärskar både majoritetsspråket och minoritetsspråket har tolken en unik position och äger en form av interaktionell makt som enligt Mason och

¹⁵ Cecilia Wadensjö, "Dialogue Interpreting and the Distribution of Responsibility", s. 112.

¹⁶ Claudia Angelelli (ed), *The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies* (Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014); Moria Inghilleri, "Habitus, field and discourse. Interpreting as a socially situated activity", *Target* 15:2 (2003).

¹⁷ Fioretos m.fl., *Tolkade möten*.

¹⁸ Ian Mason & Wen Ren, "Power in Face-to-Face Interpreting Events", in Claudia Angelelli (ed), *The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies* (Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014).

Ren kommer till uttryck i att tolken kan påverka skeendet i rummet genom gester och andra uttryck (både verbala och icke-verbala).¹⁹

3. Tolkingsarbetet

Att arbeta som tolk innebär att underkasta sig höga krav. I sin avhandling *Cross-cultural Encounters Through Interpreter* (2010) beskriver Nabi Fatahi tolkens roll med metaforen att det är som att bygga broar. En bro förväntas vara stark, säker och pålitlig så att det som ska föras över bron – budskap i form av information – når fram till andra sidan och tillbaka i en sådan form som 'sändaren' förväntar sig:

The task of the interpreter is like building a bridge, strong enough and secure enough to transmit information in a neutral and unbiased way in two directions. Impartiality and credibility of the interpreter are essential to reach an adequate communication outcome. To work as a qualified interpreter one needs knowledge of the general subject of the conversation which is to be interpreted [...] and ability to express thoughts clearly and succinctly in both source and target languages. A cross-cultural clinical encounter through an interpreter is a multifaceted situation. Persons involved in the communication process may have different backgrounds. All individual and environmental factors that lead to difficulties in reaching an adequate interaction between the participating persons should be minimized.²⁰

I Sverige styrs tolkens roll och uppdrag i ett dokument från Kammarkollegiet kallat *God tolksed*. Enligt denna ska tolken tolka *allt* som sägs, tolken ska tolka i *jag*-form, tolken ska vara *neutral* och *opartisk*, och tolken har *tystnadsplikt*. Enligt *God tolksed* ska tolken i varje tolksituation presentera sig och sin roll och vara tydlig med att om det är något som inte önskas tolkas så ska det heller inte sägas. På samma sätt gäller att om det är ett ord eller uttryck som någon av parterna inte förstår så "är det parten själv som ska be om en förklaring

¹⁹ Mason & Ren, "Power in Face-to-Face Interpreting Events", s. 119 ff. Jämför Inghilleri ("Habitus, field and discourse. Interpreting as a socially situated activity") som utgår från Pierre Bourdieu och talar om socialt konstituerande normer och lokala interaktionella praktiker (s. 262) och menar att det är i spänningen mellan dessa normer som förändring och utmaning av status quo sker.

²⁰ Nabi Fatahi, *Cross-cultural Encounters Through Interpreter* (Göteborgs universitet, 2010), s. 11.

– via tolken – av den andra parten” och att ”parterna ska tala *till varandra* och *inte till tolken*”.²¹ Dessa principer – eller spelreglerna som Ingrid Fioretos också benämner dem – formar ett ideal för hur tolken bör agera i tolkrollen.²²

Det finns både teckentolkning och taltolkning och det är det senare som behandlas i vår studie. Den vanligaste formen av taltolkning i domstol och på offentliga myndigheter kallas kontakttolkning, vilket innebär att tolken är fysiskt på plats.²³ Andra former av tolkning är tolkning på distans, via telefon eller videolänk, vilket ofta används vid häktningsförhandlingar liksom när det är svårt att finna en kvalificerad tolk i närområdet. Tolkning kan ske konsekutivt eller simultant: konsekutiv tolkning innebär att tolken först lyssnar på vad en person säger och därefter tolkar till det andra språket; simultantolkning innebär att tolken tolkar samtidigt som en person talar. Den senare formen av tolkning föredras som regel av tolkanvändare eftersom den är mer effektiv, dock kräver den kompetenta tolkar. Den medieteknik som i dag finns tillgänglig på svenska domstolar för tolkning på distans medger inte simultantolkning, varför endast konsekutiv tolkning är möjlig när tolken inte finns på plats i domstolen. Oavsett tolkteknik kallas det tolken gör för *språkväxling*.²⁴ Parternas placering i rummet har betydelse för tolkning. Det ideala är att parterna sitter som i en trekant så att tolkanvändaren och klienten har ögonkontakt och att tolken ser parterna, detta är dock sällan fallet i svensk domstol.²⁵

4. Tolkning i domstol

Redan innan tolken börjar sitt arbete i domstolen finns det flera steg som påverkar dennes möjlighet att göra ett gott arbete, detta oberoende av tolkens egen kompetens. När den person som handlägger ett mål ser att det behövs tolk (för en part eller vittne) så noteras detta i akten. När datum för förhandlingen är fastställt är det dags att boka tolk. Man kan

²¹ *God tolksed*, 2010, s. 5, vår kursivering.

²² Fioretos m.fl., *Tolkade möten*.

²³ Socialtolkning eller dialogtolkning används också där just dialogtolkning brukar användas inom forskning se t ex Cecilia Wadensjös forskning (Fioretos, *Tolkade möten*, s. 22).

²⁴ Fioretos m.fl., *Tolkade möten*, s. 23–24.

²⁵ *Ibid.*

redan här se den underordnade roll som tolken har i rättens perspektiv. Med tanke på att det råder stor brist på kvalificerade tolkar kunde man tänka sig att man såg till att det finns tolk tillgänglig när man bestämmer datum för förhandlingen. Den person på domstolen som beställer tolktjänsten har varierande grad av kunskap om att det finns olika sorters tolkar, liksom om det regelverk som styr domstolarnas beställning av tolktjänster. Liksom i många andra sammanhang så finns det upphandlade avtal med tolkförmedlare (dvs. företag som tillhandahåller tolktjänster) som domstolarna ska anlita. Om tolkförmedlaren inte kan tillhandahålla en kvalificerad (auktoriserad) tolk så har domstolen rätt att frångå avtalet och kontakta tolkar direkt. Det senare är naturligtvis mer tidskrävande och kräver vidare att den person på domstolen som ska beställa tolktjänsten har en egen lista på kvalificerade tolkar. Enligt vad som har kommit fram i våra intervjuer så saknas det ofta kompetens på domstolar för att beställa korrekt tolktjänst, liksom även rutiner för att följa upp kvaliteten på den tolktjänst som erhöles. Vissa domstolar noterar dock numera rutinmässigt kvaliteten på inhandlade tolktjänster.

För att en tolk ska kunna arbeta effektivt i domstolen bör hen ha möjlighet att sätta in sig i fallet, åtminstone det som är tillgängligt från häktningsförhandlingarna. Detta är särskilt viktigt när målet handlar om avancerade sakfrågor. Det är dock långt ifrån självklart att domstolar tillhandahåller detta material utan påstötning från tolken eller att den arvoderar tolken för att sätta sig in i fallet. Enligt våra intervjuer finns det härvidlag stora skillnader mellan hur olika domstolar förhåller sig till tolken.

När tolken väl är på plats i domstolen så behandlas hen som en utomstående. Till skillnad från advokater så måste hen visiteras innan hen släpps in i domstolsbyggnaden och betraktas med andra ord inte som en betrodd person. När förhandlingen inleds träder tolken in i salen samtidigt med part och ombud. Det är brukligt att tolken presenterar sig för den person (part) som hen ska tolka för. När förhandlingen inleds presenteras tolken inför rätten. Tolken ska även avlägga en ed enligt vilken hen på heder och samvete lovar och försäkrar att hen efter bästa förstånd ska fullgöra sitt uppdrag. Sådan ed kan avläggas generellt en gång för alla vid den aktuella domstolen.²⁶ Det vanligaste i dag är att tolken sitter bredvid den person som hen tolkar åt, även

²⁶ 5 kap. 7 § rättegångsbalken.

om vissa tolkar uttryckligen säger att de föredrar att sitta på ett visst avstånd från denna. Det är dock inte alltid det finns möjlighet för detta i rättssalen. Det ska vidare finnas en teknisk apparatur i salen så att tolken kan tala i en mikrofon som är kopplad till en hörsnäck. Enligt flera tolkar är det inte alltid som tekniken fungerar och tolken måste då sitta tätt bredvid och viska till den person som hen tolkar åt. När tolken samtidigt tolkar åt fler än en person är det förstås absolut nödvändigt att tekniken fungerar.

Att tolka är ett mycket krävande arbete. Det behövs regelbundna pauser och det är viktigt att tolken faktiskt får vila i pausen (och inte anlitas som tolk mellan part och ombud). Om tolken förväntas arbeta mer än en halv arbetsdag så ska mer än en tolk användas. Det är med andra ord viktigt att den som leder förhandlingen, dvs. domaren, har klart för sig tolkens behov för att hen ska kunna göra ett gott arbete. Det är också viktigt att domstolen vet om det behövs en eller flera tolkar. Även på andra sätt är tolkanvändarnas kompetens avgörande för tolkens möjligheter att fullgöra sitt uppdrag på ett fullgott sätt, något som vi återkommer till längre fram i artikeln.

I vår intervjustudie säger de flesta domarna på frågan vad som kännetecknar en bra tolk att den bästa tolken är den som inte syns eller märks – simultantolkning värderas högst. Domarna är angelägna om att domstolsförhandlingen inte ska förhindras utan den ska kunna ”flyta på” utan att egentligen påverkas av att tolkning krävs. En återkommande kommentar är dock att en förhandling med tolk tar betydligt längre tid, med andra ord är mindre effektiv. Det finns således en medvetenhet hos domare om att tolkens närvaro påverkar förhandlingen, men i första hand som en negativ, nedbromsande faktor.

De advokater som vi har intervjuat uttrycker liknande uppfattningar som de intervjuade domarna, men med skillnaden att advokaterna säger sig kunna använda tolken för sina egna syften under förhandlingen. Till exempel nämner flera av de intervjuade advokaterna att tolken gör att förhandlingen går långsammare, vilket kan vara en fördel för deras klienter som då får tid att tänka efter innan de besvarar frågor. En av de intervjuade advokaterna säger: ”Sen måste jag väl erkänna att då kan jag vända på det och utnyttja det [och] ge tips till klienten [och] att jag kan tänka efter vad jag själv ska säga. Jag kan liksom ligga ett halvt steg före.” En annan intervjuad advokat i vår studie lyfter fram att en bra tolk kan skapa ”en förtroendeingivande relation” och tolkens förmåga att ”ingjuta lugn i den som ska få det översatt” vilket i sin

tur får betydelse för förhandlingen. Till skillnad från de intervjuade domarna ser således advokaterna även vissa fördelar med närvaro av tolk.

Även de tolkar som vi har intervjuat lyfter fram att en bra tolk inte ska synas eller märkas. I en intervju refererar exempelvis intervjupersonen till en annan tolk som hon tycker är ”oerhört duktig” eftersom det är en tolk som ”man [inte ens] kommer ihåg hur han ser ut”. Sammanfattningsvis visar vår intervjuundersökning att de intervjuade domarna, advokaterna och tolkarna är förhållandevis överens om hur en bra tolk ska vara. Dessa ideal eller normer tycks sammanfalla relativt väl med de mer formella normerna som är formulerade i Kammarkollegiets *God tolksed*. Något tillspetsat skulle man kunna säga att de menar att den bästa tolken är den vars närvaro är osynlig, tolken ska inte vara en person som tar plats utan endast ett redskap för övriga aktörer.

Samtidigt som de intervjuade personerna uttrycker ett ideal om att tolken inte ska synas eller märkas är det möjligt att utläsa att tolkens närvaro gör skillnad och att tolken kan använda sig av tekniker och beteendemönster som påverkar skeendet eller relationerna i rummet. De intervjuade advokaterna uttrycker att tolken kan fylla en positiv funktion, men också tolkar uttrycker något liknande. En tolk säger till exempel att ”det är väldigt viktigt att man redan från början rent fysiskt, utstrålningsmässigt, ger en positiv och lugn framtoning”, eftersom det kan handla om ”upprörande situationer” där tolken kan spela en viktig roll att skapa lugn i situationen.

För att sammanfatta, även om de intervjuade personerna förefaller överens om att en bra tolk märks så litet som möjligt, framgår ändå att de även anser att tolken faktiskt spelar en aktiv roll under förhandlingen, en roll som inte är formellt formulerad men som mer indirekt och informellt tillskrivs betydelse.

4.1 Att vara men inte synas

Att tolken förväntas agera opartiskt ingår som redan framkommit i de yrkesetiska principerna som gäller för tolkning. Samtidigt medför denna norm i praktiken vissa dilemman både för tolken och för tolkanvändarna. Om vi betraktar forskningsfältet om tolkning så är just detta tema – den osynliga tolken – ett återkommande tema i litteraturen. I de intervjuer som vi har gjort framträder en motsättning mellan att vara opartisk – dvs. att stå utanför, vara saklig, objektiv,

professionell, etc. – och att lyssna, vara närvarande, observant, empatisk och begripa även det som inte sägs explicit. En intervjuad tolk talar om ”det fyrkantiga staketet” som en strategi för att hantera en påfrestande arbetssituation. Som redan nämnts föredrar en del tolkar att sitta på avstånd från den de tolkar åt, exempelvis i vittnesbåset, och andra föredrar telefontolkning så att de slipper direktkontakt. Flera tolkar beskriver hur de har utvecklat strategier för att undvika kontakt efter avslutad förhandling, exempelvis genom att lämna salen sist av alla och snabbt ta en förbeställd taxi därifrån. Dessa olika utsagor om tolkens situation i rättssalen visar att hen känner sig utsatt och sårbar i situationen, och med andra ord skulle behöva bättre stöd av såväl domstolen som av sin arbetsgivare (tolkförmedlingen). På samma gång lyfter samtliga tolkar som vi har intervjuat fram att ”en bra tolk” faktiskt måste ta plats i rummet, våga avbryta och ställa frågor vid oklarheter och våga vara den som kräver pauser och påtala eventuella brister i den tekniska utrustningen. En tolk beskriver att från att ha varit ”väldigt idealistisk” är hon i dag mer distanserad och tänker att ”det här är där och det här är jag” och hon kommer in på tolkrollen och bekräftelse från andra och säger att som tolk ”blir man aldrig bekräftad”, ”man själv är inte viktig”.

En reflektion vi gör är att det ställs många krav på en tolk både från tolken själv och från tolkanvändarna. Det förväntas att tolken inte ska synas eller märkas och att tolken ska inta en relativt passiv roll, men samtidigt har tolkens närvaro inflytande på situationen. Den dubbla rollen – att vara men inte synas – kan komma att användas i den formella processen både som en strategi som tolken använder och en strategi som domstolen använder. I praktiken tycks det läggas ett ansvar på den enskilde tolken att vara den som ”vågar bryta” samtalet under förhandlingen. Det verkar inte vara ovanligt att det är tolken som får säga till om pauser i domstolen liksom att de ofta måste begära att få ta del av domstolshandlingar i god tid för att kunna förbereda sig. Samtliga intervjuade tolkar i vår studie vittnar om att det inte är självklart att de får ta del av handlingar i förväg och ibland inte ens under pågående förhandling.

4.2 Hur avgöra tolkningens kvalitet?

En intervjufråga handlade om hur kvaliteten på tolkningen kan bedömas, dvs. hur validerar tolkanvändarna – i första hand domarna och advokaterna – översättningen från ett språk till ett annat. Samtliga

intervjuade personer i vår studie svarar att det inte finns några formella metoder men det tycks finnas vissa tecken som har betydelse för bedömningen. Den här aspekten av tolkning är komplex. Domarna säger till exempel att ”det är ju svårt att veta kvaliteten” och ”det är svårt för oss att veta hur duktig tolken är eftersom vi inte kan språket själva”. Det gör det svårt att värdera ”hur det tolkas och hur rätt det tolkas”. Några av domarna nämner att den enda gången det är möjligt är när man själv kan språket som t.ex. engelska.

De intervjuade domarna i vår studie berättar att det kan uppstå situationer där antingen andra tolkar i rummet invänder mot tolkningen eller när det förekommer protester från åhörarna: ”Det har jag varit med om att den andra tolken har sagt att det är felöversatt. Så kan man få veta det. Annars är det nog upp till tolken själv att säga till att man faktiskt inte klarar av det, de avlägger ju ändå ed så det får ju ligga på dem eller möjligen Kammarkollegiet som har tillsyn över det.” (domare) Eller så kan det vara protester från åhörarna eller när ”man förstår att parterna inte är nöjda” (domare). En av de intervjuade advokaterna berättar att han testar tolkens kompetens genom att använda ”ett svenskt ordstäv och om tolken obemärkt tolka[r] vidare då ha[r] jag en misstanke om att det där var ingen bra tolk som uppenbarligen hoppade över vad jag sa, [men om] tolken stannar till och liksom undrar ’vad var det där?’ då är ju tolken med.”

Det är slående att det i dag inte finns några formaliserade metoder för att bedöma kvaliteten på tolkning i domstol. Den ljudupptagning som i dag görs på svenska domstolar spelar endast in själva förhandlingen, som genomförs på svenska. Tolkningen passerar på det stora hela under radarn för de medietekniska kontrollmekanismer som finns för en rättvis rättegång. Det är ytterst sällsynt att en rättegång tas om på grund av undermålig tolkning, vilket troligen mindre beror på att tolkningen i dag som regel håller god standard och mer på att det inte finns möjlighet att bevisa att tolkningen inte håller måttet. En enkel medieteknisk lösning som skulle kunna höja rättssäkerheten vore att tolkningen spelades in på ett separat ljudspår. Då skulle man i efterhand kunna kontrollera tolkningens kvalitet.

I forskningen om tolkning talar man om tolkens dubbla roller som å ena sidan rollen som språkväxlare och å den andra sidan rollen

som kulturväxlare, från engelskans 'cross-cultural communication'.²⁷ Det kan röra sig om olika språkliga uttryck eller specifika kulturella seder och uttryck. Hur ser domarna, tolkarna och advokaterna som vi har intervjuat på det här med att tolken förklarar kulturella skillnader och även tolkar kroppsliga uttryck? Här har intervjupersonerna olika uppfattningar. En del tolkar liksom en del domare menar att detta ska göras enbart i nödfall vilket verkar ha att göra med att man menar att tolken inte ska sammanblandas med tolkanvändaren/arna utan vara en neutral part. Om det uppstår situationer som kräver en språklig och kulturell förklaring så är det enligt domarna i sådana fall en uppgift som advokaten eller åklagaren får tillgodose. Det finns dock även exempel i vår intervjuundersökning på såväl tolkar, domare som advokater som tycker att det är bra om tolken förklarar kulturella uttryck och även förmedlar gester och tonfall. Ett exempel som nämns i en intervju är att uttrycket "att skära halsen" av någon på arabiska inte har samma språkliga innebörd på svenska varför en del menar att detta bör förklaras eftersom det får betydelse för bedömningen av målet. De domare och tolkar som är av uppfattningen att det är bra om tolken också tolkar gester, betoningar osv. hävdar att dessa uttryck är en viktig del i det som kommuniceras verbalt. De menar således att verbal och kroppslig kommunikation hänger ihop med och förutsätter varandra. Man skulle kunna uttrycka det som att det å ena sidan finns de – både tolkar och tolkanvändare – som menar att kommunikation enbart består i verbal kommunikation och å andra sidan de som menar att kommunikation även inbegriper icke-verbal kommunikation, liksom även kunskap om kulturella företeelser, och då även skillnader mellan olika kulturer.

I de sammanhang där tolk används i domstol uppstår det regelmässigt situationer där det är viktigt eller nödvändigt att förklara kulturella skillnader, varför det är bra om tolken kan förklara kulturella skillnader. Ett argument som används är att kommunikationen under en domstolsförhandling måste vara transparent och tydlig. Detta skulle dock innebära att förhandlingens tempo saktas ned ytterligare, vilket även kan vara ett skäl varför domare inte skulle välkomna detta slags interventioner.

²⁷ Claudia Angelelli, *Medical Interpreting and Cross-cultural communication* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

5. Diskussion

Vår studie visar att det finns kunskapsluckor om rättstolkning som kan påverka villkoren för tolkning i svensk domstol och för rättssäkerheten i de förhandlingar där tolk är närvarande. Domstolarna verkar ha olika kunskap om rättstolkning, dvs. har olika kompetens som tolkanvändare. Även om tolkning i domstol följer Kammarkollegiets *God tolksed* tycks det inte finnas en given norm för hur domstolen i praktiken ska hantera tolkningen: exempelvis hur olika språkliga och kulturella uttryck (gester, ansiktsuttryck, kroppsspråk, etc.), som betyder olika saker på svenska i jämförelse med andra språk, ska vägas in i domstolsförhandlingen. Utifrån vår studie kan vi inte bedöma hur allvarliga konsekvenser detta får i praktiken, men det förefaller som att det kan påverka möjligheten till en likvärdig bedömning av samma fall, vilket i sådana fall utmanar rättssäkerheten. Detta bör undersökas närmare. På samma sätt är det uppenbart att bristen både på auktoriserade tolkar och auktoriserade rättstolkare står i konflikt med kravet på att man ska använda auktoriserade tolkar. Även detta väcker frågan om vilken betydelse det får för kvaliteten på förhandlingen och för rättssäkerheten. Här är det närmast en politisk fråga om hur man kan stödja utbildningen av fler tolkar och att de tolkar som är yrkesverksamma tolkar får bättre arbetsvillkor, även ekonomiskt. Andra kunskapsluckor om tolkning i domstolar som studien visar berör brister i medieteknik i samband med t.ex. telefon- eller videotolkning. De intervjuade tolkarna berättar om dålig utrustning som försvårar deras arbetssituation. Vår studie visar sammantaget på en ansträngd arbetssituation för tolkar och flera av tolkarna i studien riktar kritik mot tillämpning av systemet med upphandling av tolktjänster via tolkförmedlingarna, framför allt domstolarnas avsaknad på beställarkompetens.

Avslutningsvis väcker vår intervjustudie en mer övergripande fråga om relationen mellan rätten och samhället, i första hand som ett socio-kulturellt fenomen. Även om Sverige i flera avseenden alltid varit ett mångkulturellt samhälle så finns det i dag en annan syn på detta i jämförelse med den period som utmärktes av nationsbyggande. De kulturer som i dag möts i Sverige är också mer disparata än tidigare och det talas alltfler språk. Om Sverige i dag blir alltmer mångkulturellt och flerspråkigt, hur går det ihop med normen att det är svenska värderingar som är normerande för rättssystemet och att det är svenska som ska talas i svenska domstolar? Allt fler domare som kommer att

vara verksamma i domstol kommer sannolikt att tala flera språk än svenska vilket aktualiserar frågan om hur domstolen ska förhålla sig till kontextuell tolkning: ska domare ha rätt att använda sina kunskaper i minoritetsspråk under en förhandling? Det förefaller finnas en motsägelse mellan att bygga ett mångkulturellt samhälle och den monokulturalism som utmärker rättssystemet. Det finns anledning att fråga om inte rätten bättre borde avspegla det samhälle som den är en del av. Man kan exempelvis jämföra med amerikanska förhållanden, i en del delstater förhåller man sig till flerspråkighet i det omgivande samhället genom att tillåta tvåspråkiga förhandlingar. Är en sådan utveckling möjlig – och önskvärd – i Sverige?²⁸

Referenser

- Angelelli, Claudia A., *Medical Interpreting and Cross-cultural communication* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004)
- Angelelli, Claudia A. (ed). *The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies* (Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014)
- Berk-Seligson, Susan, *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process* (Chicago: Chicago University Press, 2002)
- Brottförebyggande rådet, *Diskriminering i rättsprocessen. Om missgynnande av personer med utländsk bakgrund*, BRÅ 2008:4. https://www.bra.se/download/18_cba82f7130f475a2f180007887/1371914724514/2008_4_diskriminering_i_rattsprocessen.pdf hämtad 2016-03-02
- Domstolsverket, *Kvaliteten på tolkning i domstolar, m.m.*, DV-rapport 2010:4 (Jönköping: Domstolsverket, 2010), http://domstol.se/Publikationer/Rapporter/dv-rapport_2010-4_tolkuppdraget_webb.pdf hämtad 2016-03-02
- Fatahi, Nabi, *Cross-Cultural Encounters Through Interpreter – Experiences of patients, interpreters and healthcare professionals* (Diss: Göteborgs universitet, 2010)

²⁸ Berk-Seligson, *The Bilingual Courtroom*, s. 54–96 et passim.

Fioretos, Ingrid, Gustafsson, Kristina, Norström, Eva, *Tolkade möten. Tolkningens betydelse för rättssäkerhet och integration* (Lund: Studentlitteratur, 2014)

Hale, Sandra, *The Discourse of Court Interpreting: Discourse Practices of the Law, the Witness, and the Interpreter* (Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2004)

Hale, Sandra, *Community Interpreting* (New York: Palgrave Macmillan, 2007)

Inghilleri, Moira, "Habitus, Field and Discourse. Interpreting as a socially situated activity", *Target* 15:2 (2003)

Jacobsen, Bente, "The Community Interpreter: A Question of Role", *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*, No. 42 (2009)

Jacobsen, Bente, "The Significance of interpreting modes for question-answer dialogues in court interpreting". *Interpreting*, Vol. 14, No. 2 (2012)

Kammarkollegiet (2010) *God tolksed*. <http://www.kammarkollegiet.se/sites/default/files/God%20tolksed.pdf> hämtad 2016-03-02

Mason, Ian & Wen Ren, "Power in face-to-face interpreting events", i Claudia A. Angelelli (ed), *The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies* (Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014)

Parkvall, Mikael, *Sveriges språk – vem talar vad och var?* (Stockholms universitet: Institutionen för lingvistik, 2000)

Språklag (SFS 2009:600)

Statskontoret, *Sju förslag för effektivare användning av tolkar i domstol*. 2015:1.

<http://www.regeringen.se/contentassets/a57028cceda5473a94947f3d41ac9542/tolkning-och-oversattning-vid-strafrattsliga-forfaranden--genomforande-av-eus-tolknings-och-oversattningsdirektiv-sou-201249> hämtad 2016-03-02

Tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden: genomförande av EU:s tolknings- och översättningsdirektiv. SOU 2012:49
(Stockholm: Fritze, 2012)

Wadensjö, Cecilia (1992). *Interpreting as Interaction: On Dialogue-Interpreting in Immigration Hearings and Medical Encounters* (Diss. Linköping: Linköpings universitet)

Wadensjö, Cecilia (1995). "Dialogue Interpreting and the Distribution of Responsibility", *Hermes, Journal of Linguistics*, no 14

Wadensjö, Cecilia (1998). *Kontakt genom tolk.* (Stockholm: Dialogos)

